

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

SHUNDUNTHULE/FULWI 2025

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2^{1/2}

Bammbiri ili li na masiatari a 22.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Vhalani siatari heli nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni SONGO lingedza u vhala bammbiri lothe. Tolani Thebułu ya Zwi re Ngomu kha siatari li tevhelaho ni swaye nomboro dzo disendekaho kha bugu dze na guda riwaha uno. Vhalani mbudziso idzo ni koneha u nanga dzine na tama u fhindula.
3. Bammbiri heli lo vhumbwa nga KHETHEKANYO NNA:

KHETHEKANYO YA A:	Nganea	(35)
KHETHEKANYO YA B:	Dirama	(35)
KHETHEKANYO YA C:	Nganeapfufhi	(35)
KHETHEKANYO YA D:	Vhurendi	(35)

4. Fhindulani MBUDZISO MBILI dzo fhelela u bva kha khethekanyo MBILI DZINWE na DZINWE.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

Fhindulani mbudziso MBILI kha nganea ye na guda.

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

Fhindulani mbudziso DZO THE kha dirama ye na guda.

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

Fhindulani mbudziso DZO THE kha nganeapfufhi dze na newa.

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

Fhindulani mbudziso DZO THE kha zwirendo zwe na newa.

5. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
6. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.
7. Tevhedzani ndaela dzo riwalwaho mathomoni a KHETHEKANYO INWE na INWE nga vhuronwane.
8. Nomborani phindulo dzañu kokotolo sa zwe mbudziso dza nomboriswa zwone kha bammbiri la mbudziso.
9. Ndangatshifhinga yo anganyiwaho: Shumisani minetse i re henefha kha 75 kha KHETHEKANYO INWE na INWE.
10. Nwalani nga vhudele nahone zwi no vhonala.

ZWI RE NGOMU

Siatari ili li do thusa vhalingiwa kha u nanga mbudziso dzine vha todou dzi fhindula vha songo vhuya vha vhala bammbiri lothe.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.

NOMBORO YA MBUDZISO	MARAGA	SIATARI
1. <i>U tshila ndi u vhona</i>	35	5
2. <i>Ho dina one</i>	35	9

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.

3. <i>Findinkodo</i>	35	12
----------------------	----	----

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.

4.1 'Vulani mufunwa wanga'	18	16
NA		
4.2 'Ndi a putedza ha itea dembe'	17	17

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.

5.1 'Nduni dza RDP'	18	19
NA		
5.2 'Thingothendeleki'	17	21

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Itani luswayo kha khethekanyo dze na fhindula dzone.

KHETHEKANYO	MBUDZISO	MBUDZISO DZI TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO ✓
A: Nganea	1-2	1	
B: Dirama	3	1	
C: Nganeapfufhi	4.1+4.2	2	
D: Vhurendi	5.1+5.2	2	
PFESESANI: Ivhani na vhutanzi uri no fhindula mbudziso u bva kha khethekanyo MBILI fhedzi.			

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

Kha khethekanyo iyi, mbudziso dzo vhudziswa dici tshi bva kha NGANEA dici tevhelaho:

- *U TSHILA NDI U VHONA* – RN Madadzhe
- *HO DINA ONE* – S Mbedzi

Fhindulani mbudziso dzothe dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

MBUDZISO 1: *U TSHILA NDI U VHONA* – RN Madadzhe

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dici no bva kha mafhungo a bugu e na newa, MBUDZISO 1.1 na MBUDZISO 1.2.

1.1 TSHIBVELEDZWA TSHA A

Nndu ya Mashudu i vhonala i kha dici vha yo fungwa mavhone. Hone ho vha hu sa vhonali thavhithavhi ya vhatu vhunga Mashudu o vha a tshi dzula e ethe. Dzwaini a mbo dici khokhonya kha vothi.

'Ndi nnyi ane a khou tou nkhokhonyela vhusiku vhungafha?' 'Kha vha mpfarele arali ndo vha thithisa Vho Mashudu. Ndi nne Maemu, muduhulu 5 wavho. Ndi uri ndo wana luriwalo lwa malume anga, nda ri ndi a lu dici naho lo kovhela.'

'Afho no shuma muduhulu.'

Mashudu u ralo a tshi khou vula vothi. Zwezwi Mashudu a tshi tou ri vothi phamu, avha vhatannga vhavhili vho mbo dici ri nga ngomu nduni 10 khilikhithi!

Vhothe vho mbo dici bvisa zwigidi. Mashudu nga ngeno a mbo dici dzhenwa nga phepho ya tshilimo. Tshifha tuwo tshawe vha tshi tshi tou sisima nga biko. Milomo yone i tshi vhonala i tshi khou tshinatshina. Mano one o vha a tshi pfala musi a tshi rwana. Milenzhe i tshi tou vha 15 vhungwendengwende.

- 1.1.1 Ndi nn̄du ya nnyi yo fungwaho mavhone? (1)
- 1.1.2 Ndi vhonnyi vho bvisaho zwigidi afho mafhungoni? (2)
- 1.1.3 U ya nga mafhungo a re afho nth̄a, ni nga ri mini nga vhudipfi ha Mashudu? Tikedzani phindulo yan̄u. (2)
- 1.1.4 Mafhungo a re afho nth̄a a bvukulula mudzedze ufhio wa tshifhinga? Tikedzani phindulo yan̄u. (2)
- 1.1.5 U funana ha Phophi na Mashudu zwo vha na masiandaitwa afhio kha nganea iyi? (2)
- 1.1.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
Kha nganea iyi khotsi a Phophi ndi ...
 A Vho Dzebu.
 B Vho Ravhutsi.
 C Vho Maano.
 D Vho Liedza. (1)
- 1.1.7 Kha iyi bugu muanewa mulutanyi ndi nnyi? Tikedzani phindulo yan̄u. (2)
- 1.1.8 Ndi zwifhio ZWIVHILI zwe Phophi a itela Mpho hu u sumbedza lufuno lwawe khae. (2)
- 1.1.9 Ndi mulaedza ufhio une muñwali a tama u u bvisela khagala nga kutshilele kwa Dzwaini na Dugudzha? (2)
- 1.1.10 Arali no vha ni khonani ya Mpho no vha ni tshi do mueletshedza zwifhio no sedza vhudifari hawe? (2)

NA

- 1.2 Vhalani mafhundo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

Duvha ilo wo vha u tshi muthu wa lifha vhengeleni la halwa ili la Vuvha. Mpho o ri u swika afha fhethu, a mbo di thoma u toda Mashudu. Musi a tshi vho toda, mato awe kha ri hashanyana nga fhalala khoneni, heneffo ndi hone he a wana ho dzula Mashudu e ethe. Mpho a mbo di vhanyuludza a tshi ya henengei khae. U swika khae, a ho ngo vha na u imaima, Mpho o 5 mbo di ri thetshela u zwi pfe heneffha kha lutaha; Mashudu a tsha di ri kanikani, vha mu dovha heneffo fhethu huthihi.

'Ni khou nthwela mini?'

'Ni a zwi divha.'

'A thi zwi divhi.' Zwenezwo Mashudu a tshi tou fhedza u amba ipfi ili, vha mu dovha vho mu tsikeledza na tafula. 'Ni khou tou vhona ndo kambiwa?' Muambi ndi Mashudu. 'Nne lia duvha no nnditsha nga u vhona ndo kambiwa?'

'A zwo ngo luga hezwi zwithu vhanna. Vhathu vho no vhingga, fhedzi vha dovha vha dzhiela na ri ne vhasadzi ri sa athu u vhingga.'

15

'Hezwo zwine na khou amba zwone ndi maloto fhedzi.' Mpho u ralo o fara Mashudu nga ndevhe dza hemmbe. Vhathu vhe vha vha tshi khou nwa halwa vho vha vho no da, vho kuvhangana. Vhaiwe vho vha vha tshi pfala nga u ri: 'Vha songo vhulaha muthu vhodokotela,' nga ngeno vhaiwe vha tshi ri: 'Kha vha mu latise hoyu mutukana, ha pfi!'

20

- 1.2.1 Bulani fhethuvhupo ha mafhundo a re afho nthia. (1)
- 1.2.2 Ndi nnyi a no pfi o kambiwa mafhungoni a re afho nthia? (1)
- 1.2.3 Ndi tshiffio tshipida tsha puloto tshi taniwaho nga mafhundo a re afho nthia? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.2.4 Khudano i re afho mafhungoni i khou vhangwa nga mini? (2)
- 1.2.5 Ndi tshini tshi no khou ita uri Mpho a tou vhanyuludza a tshi ya kha Mashudu? (2)
- 1.2.6 Ndi tshini tsho vhangaho uri Mpho a vhulahise Mashudu kha nganea iyi? (2)

- 1.2.7 Kha^hthulo yo newaho Mpho ngei khothe yo tea? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.2.8 Tshelede i na malu^ha. Inwi khwathisani fhungo ilo nga u sumbedza he tshelede ya lu^htanya vhat^hu kha nganea iyⁱ. (2)
- 1.2.9 Arali no vha ni shaka la Phophi no vha ni tshi do mukho^hda kha zwifhio malugana na lufuno lwawe na Mpho. (3)
[35]

MBUDZISO 2: HO DINA ONE – S Mbedzi

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dzi no bva kha mafhungo a bugu ye na newa, MBUDZISO 2.1 na MBUDZISO 2.2.

2.1 TSHIBVELEDZWA TSHA C

'Vha la vhatthannga vhavhili vha mbo di tsa goloini fha la. A tshi sedza u wana uri ndi Musuku na Osbon. Muthannga a pfa o tou pwa ta! A sea khole a tshi vho amba u swika khavho. Zwi ndi vhoramabindu vha *network?*' U khou ralo Ngeletshedzo o no swika tsini na Musuku.

'Hu si na na zwi nwe.' Musuku u khou ralo a tshi khou isa tshanda vha 5 khadana. Osbon na ene a vha a tshi khou tsa. U tsa a vha a khou sendela tsini na avha vhavhili.

'Ni ri mini Osbon?' U khou ralo Ngeletshedzo a tshi khou isa tshanda uri vha kha dane.

'Hai, mafhungo a dalesa hu anza na mazwifhi. Ndi sa divhi uri Vho Gwede 10 maramani ho khubwa maladzashango naa?' Osbon u khou ralo vha tshi khou kha dana.

Nne na inwi ri tou fana Osbon. A ni vholi na lwayo ndo thukhulela ngei kule. Ndi Ngeletshedzo we a ralo.

'Nne ndi na manzhi vhukuma vhanna vha hashu. Khao ndi do nanga a 15 ndeme fhedzi.'

'Khoyo Musuku u na mafhungo.'

- 2.1.1 Bulani tshiendedzi tsho shumiswaho afho mafhungoni. (1)
- 2.1.2 Vhoramabindu afho mafhungoni hu khou ambiwa vhonnyi? (2)
- 2.1.3 U ya nga mafhungo a re afho nthu, ni nga ri mini nga vhudipfi ha Ngeletshedzo? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 2.1.4 Mafhungo a re afho nthu a bvukulula mudzedze wa tshifhinga tshifhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 2.1.5 U funana ha Ngeletshedzo na Veronica zwo vha na masiandaitwa afhio nganeani iyi? (2)

- 2.1.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
- Kha nganea iyi murathu wa Veronica ndi ...
- A Ruth.
B Sibongile.
C Ntombie.
D Olga. (1)
- 2.1.7 Kha bugu iyi tshi no khou lutanya dendele na mupikisi ndi mini?
Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 2.1.8 Ndi zwifhio ZWIVHILI zwe Ngeletshedzo a itela Veronica hu u sumbedza lufuno lwawe khae? (2)
- 2.1.9 Ndi mulaedza ufhio une muñwali a tama u u bvisela khagala nga kutshilele kwa Musuku na Osbon. (2)
- 2.1.10 No sedza nganea yoñhe, ni vhona hu zwifhio ZWIVHILI zwo kundisaho Ngeletshedzo u langa mabindu e a sielwa nga vhabebi vhawé? (2)

NA

2.2 TSHIBVELEDZWA TSHA D

U swika getheni a li kхиulula e kati na u tetemela. Khii dzo wa luraru a tshi khou lwisa u kхиulula. O vha a sa sedzwi luvhili nga muthu u ḥoda u vhona nangoho uri o dinalea. O ri u vula gethe a swika a ima tsinitsini na Veronica o ḥalelwa vhukuma muthannga. U ḥangana u fhira Veronica nga u lapfa, o vha o ima a kotamisa mutsinga uri a sedze Veronica zwavhuđi. 5

'Ndi hone no takala zwino no zwi kona u dzhia tshelede yanga yoñhe! No takala a thi ri?' U khou ralo Ngeletshedzo a tshi nga a sa kuda Veronica nga thohó.

'Nda vha wa u takala nda humbela goloi ya u ḥa fhano? Ngeletshedzo we.'
'Ei ei ei, matamvu eneo a thi khou ḥoda na u a pfa! Ni na tshitihu tshi no 10 nga tsha Faraho wa Egipita ḥowa ndi inwi. Hone kha nn̄e no guma. Tshelede yanga ndi khou i ḥoda zwino!' Musi a tshi khou ralo Ngeletshedzo o vha a tshi khou kuda Vero nga khana. Musidzana a pepeleka a tsetsa nga tsha murahu.

'Ndi khou humbela uri ni mphe n̄devhe Ngeletshedzo uri ri thusane kha u 15 wana ndila ya u wana tshelede murahu kana goloi.'

O ri u ralo Veronica e hasha kha Ngeletshedzo.

- 2.2.1 Ndi nnyi a no pfi u na tshi^{tu}hu tshi no nga tsha Faraho afho mafhungoni? (1)
- 2.2.2 Bulani fhethuvhupo ha mafhungo a re afho ntha. (1)
- 2.2.3 Ndi tshifhio tshipida tsha puloto tshi t^{an}iwaho nga mafhungo a re afho ntha? Tikedzani phindulo yan^u. (2)
- 2.2.4 Khu^dano i re afho mafhungoni ndi ya lushaka lufhio? (2)
- 2.2.5 Ndi tshini tshi no khou ita uri Ngeletshedzo a ambe a tshi khou tetemela afho mafhungoni? (2)
- 2.2.6 Kha nganea iyi ndi ngani Ngeletshedzo a songo t^{an}ganedza thuso ye a n^ewa nga khonani dzawe Musuku na Osbon? (2)
- 2.2.7 Zwa u dⁱfanyisa ha Ngeletshedzo na lwanzhe zwo vha zwo tea? Tikedzani phindulo yan^u. (2)
- 2.2.8 Tshelede i na malu^{ta}. Inwi khwathisani ilo fhungo nga u sumbedza he tshelede ya lu^tanya vhat^u kha iyi nganea. (2)
- 2.2.9 Nga murahu ha u vhala nganea iyi, ndi zwifhio ZWIRARU zwine na nga eletshedza vhat^u vha na kutshilele ku no fana na kwa Ngeletshedzo uri vha si t^{an}gane na zwe a t^{an}gana nazwo vhutshiloni? (3)
[35]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 35

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha dirama ye na guda.

MBUDZISO 3: FINDINKODO – TT Muda

Vhalani mafhundo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dzi no bva kha mafhundo a bugu e na newa, MBUDZISO 3.1 na MBUDZISO 3.2.

3.1 TSHIBVELEDZWA TSHA E

MUTHUMUKHULU:	Ro dzhena kha khabinethe ya muvhuso u fha pfano na vhuthihi. Hu na mimuya ya madyelathungo ine ra fanela u i kaidza.	
MURADO 1:	Mimuya ya madyelathungo?	
MUTHUMUKHULU:	Tshete! (<i>U a hotola</i>) Vho De Wit vho nkwama vho khukhulisea. Vha ntsumbedza u khukhulisea havho nga riwambo wa vhathe vhanne vha sa kaidze ndimi dzavho. (<i>Ha pfala phosho</i>) Hu na zwine vhathe vhe nn̄da vha sokou lopola ngeno zwi sa anani na ndayotewa ya dzangano lashu. Ndi na bammbiri la muvhigo li khwathisaho vhutudzetudze ha ministra Skosana. Ndo vhudza Vho-De Wit nda ri riñe sa khabinethe, riñe hafhu sa dzangano, a ri di kwakwanyi na nyito dza ministra Skosana. (<i>Ha pfala phosho</i>)	5
MURADO 1:	Aya o no vha maiwe ngoho.	10
MUTHUMUKHULU:	Tshete! A thi athu u fhedza u amba.	
MURADO 2:	Muhulisei, na riñe kha ri tendelwe ri pose maipfinyana.	
MUTHUMUKHULU:	Li, kha ri pfe.	20
	(<i>Hu takuwa murado 2</i>)	
MURADO 2:	U rulwa mushumō ha minister Skosana riñe ri a hu sola.	
MUTHUMUKHULU:	Ngani ministra? Ri tutuwedza vhukhakhi ho raliho?	25
MURADO 2:	Muhulisei, vhutshinyi ri a vhu vhona, naa muthu a tshinya ha farelwi naa?	

MUTHUMUKHULU:	Vhathu vha a farelwa, ngazwo ndi tshi khou rula minista Skosana mushumo, uri u farelana ha riñe vharema na vhatshena hu vhonale na kha zwiné ra zwi amba.	30
MURADO 2:	(<i>U a sea</i>) Muhulisei, riñe ri khou amba nga u fareliwa ha minista Skosana.	
MUTHUMUKHULU:	U rulwa hawe mushumo ndi pfarelo khulu, ngauri khufha a kha di vha murado wa dzangano la Madimokirati.	35
MURADO 2:	Ndi humbelu uri ene minista a difhindulele.	
MUTHUMUKHULU:	Zwo di luga. <i>(Hu takuwa Skosana)</i>	
SKOSANA:	Ndi livhuwa u newa tshifhinga hetshi. Muhulisei, na vhathu vhothe, nne zwi a mmangadza. (<i>No tshifhinganyana</i>)	40
MURADO 2:	Bula!	
SKOSANA:	Nne zwi a mmangadza ngauri hu na vhaiwe vhathu hafha kha khabinethe yavho. Muhulisei vha tou zwi divha zwavhudivhudzi zwauri hu na vhathu vhané vha tou ima vha tutuwedza vhathu uri vha fare zwiñangu na mafumo vhaye u vhulaha. Vhathu vhenevho vha kha khabinethe yeneyi. Duvha liñwe na liñwe vhathu avho vha vhudzedza mulilo wa malofha, hune na ñamusi a vhaathu u ribwa. <i>(Hu pfala phosho)</i>	45
MURADO 2:	Bulai zwothe!	50

- 3.1.1 Bulani dzina la lihoro li re mafhungoni e na vhala? (1)
- 3.1.2 Muhulisei mafhungoni aya hu khou ambiwa nnyi? (1)
- 3.1.3 Ndivho ya u dzhena ha Muthumukhulu kha muvhuso yo vha i ifhio? (2)
- 3.1.4 Mafhongo e na vhala o bvelela kha tshifhinga tshifhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.1.5 Talutshedzani zwo vhangaho u pandelwa ha Skosana kha vhuimo hawe sa minisita? (2)
- 3.1.6 Muthimukhulu buguni iyi o olwa sa muanewade? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.1.7 Muvhuso wa apartheid/tshitalula wo vhaisa vhathu vharema? Kwañthisani likumedzwa ili nga mbuno MBILI. (2)

- 3.1.8 Arali no vha ni kha zwa polotiki no vha ni tshi do eletshedza madzangano zwifhio u fhaṭa shango. (2)
- 3.1.9 Nga kuvhonele kwaṇu ndi ngani shangoni hu tshi tea u vha na ndayotewa. Fhindulāni nga mbuno THARU. (3)

NA

3.2 TSHIBVELEDZWA TSHA F

(Ofisini dza muvhuso. Ndi nga masiari. Hu vhonala mirado ya Madimokirati yo fara mutangano.)

- MUTHUMUKHULU: Vho-De Wit vhuva vha nnduma n̄devhe nga mafhongo a u do litsha u shumisana na riñe kha muvhuso wa mbuelano ya lushaka. 5
- SKOSANA: Mulandu?
- MUTHUMUKHULU: Vha ri a vha vhoni vha tshi nga nekana tshanda na riñe ngauri vha pfa vha sa vhofholowi. Tshiñwe hafhu, vha ri vha ḥoda u fhaṭa lihoro la Lushaka vhe nnda ha khoro dza phalamennde. 10
- DUMA: Aya ndi maswa.
- SKOSANA: Nñe a thi vha vhoni mulandu havha vhanna, nga maända arali polotiki yavho i ya u fhaṭa hu si ya u thutha. Arali polotiki yavho ya nga ya Kapa Vhukovhela, ine ya vha ya phurophaganda ya 15 swaart gevaar afho a ri nga andani.
- DUMA: Vhanna, ri fanela uri ri thanye ri vule mato. Havha vhanna vha vhona u nga vha nga tanzwa nguvho dzavho dzo donaho.
- MUTHUMUKHULU: Nñe a thi na ndavha na zwinzhi, tenda vharema 20 vha dzula vho vhofholowa, vhe na pfanelo dzothé dzo vha teaho.
- DUMA: Vhainwe vhathu vha vhona vho tshinya avho madzina buguni dza ḥivhazwakale, zwino vha vho ḥoda u penndulula vhuadá he vha ita nga pennde 25 ntswa.
- SKOSANA: Ndi vhone vho ḫaho na 'apartheid'. Ro ligi ri tshi tambula, ri si na ndaka, ri si na shango, ri si na mulomo. A ambaambaho vha fhedza vhe mulomo nga phula shate-shate. Ndila ya hone i yeneyi 30 nthihi ya u panga vhathu dzhele tshitangadzimeni hangei.
- DUMA: Hu tou nga vho vha vho humbula uri vharangaphanda vhashu vha do hangwiwa vha fhedza vho fela dzhele. 35

MUTHUMUKHULU:	Kha ri hangwe nga zwa kale ri sedze mushumo wo ri livhanaho.
SKOSANA:	Muhulisei!
MUTHUMUKHULU:	Ri fanela u shuma. Swina ndi leneli line la vha a li tsha kokodza gariki ya muvhuso wa mbuelano ya lushaka. 40
SKOSANA:	Nne a thi vholi swina, ndi vhona khonani. Ndi vhudifhinduleli hashu rothe u shuma itoni la mvelaphanda. Hedzi khonani dzashu ri nga dzi vala mulomo nga u ita zwi tevhelwaho. 45
SKOSANA:	Kha vha bule muhulisei.
MUTHUMUKHULU:	Ndala kha i kudzwe daledaleni, nahone i si tsha sendela tsini na luhura lwa vhashu.

- 3.2.1 Mafhungo e na vhala a khou bvelela ngafhi? (1)
- 3.2.2 Vhashu vho kuvhanganaho afho mafhungoni ndi mirado ya lihoro lifhio? (1)
- 3.2.3 U ya nga Muthumukhulu, ndi tshanduko dzifhio dzine dza do vha hone kha muvhuso? (2)
- 3.2.4 Ndi ngani Muthumukhulu a tshi ri a ri hangwe zwa kale ri sedze mushumo we ra livhana nawo? (2)
- 3.2.5 Bulani zwithu ZWIRARU zwine Skosana a ri vho ligi vha tshi tambula vha si nazwo. (3)
- 3.2.6 Muanewa dendele kha bugu iyi ndi nnyi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.2.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
- Demokirasi ndi mini?
- A Muvhuso wa khombetshedzo.
 B Muvhuso wa u khethiwa nga vhashu.
 C Muvhuso u shengedzaho.
 D Muvhuso u sa khethiwi nga vhashu. (1)
- 3.2.8 Talutshedzani zwo bvelelaho mathakheni a dirama iyi. (2)
- 3.2.9 Kuhumbulele kwa Muthumukhulu na De Wit ku fhambana hani malugana na kuvhusele? (2)
- 3.2.10 Vhagudi vha vharema a vha dzuli murunzi muthihi na vhagudi vha vhatshena. Inwi ni vhona tshivhangi hu mini? (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 35

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

Kha khethekanyo iyi, mbudziso dzo vhudziswa dici tshi bva kha NGANEAPFUFHI dici tevhelaho:

- 'VULANI MUFUNWA WANGA' – NA Milubi
- 'NDI A PUTEDZA HA ITEA DEMBE' – NA Milubi

MBUDZISO 4

Vhalani mafhongo a tevhelaho a bvalo kha nganeapfufhi MBILI dze na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dici no bva kha mafhongo a bugu e na newa, MBUDZISO 4.1 na MBUDZISO 4.2.

4.1 'VULANI MUFUNWA WANGA' – NA Milubi

TSHIBVELEDZWA TSHA G

Afha hune Latani a vha hone ndi kha rumu ya inwe ya zwifhato zwilapfulapfu heneffa Yunivesithi ya Heneffano. Tshifhato itshi tsho fhatwa lwa vhudele lune musi muthu e ngomu a kona u vhona zwothe zwi re fhasi. Musi muthu e rumuni iyi u tou vhona zwavhudivhuvi zwiendedzi zwothe zwi no dzhena na u bva vhuimazwiendedzi ha tshifhato itshi. 5

Namusi Vho-Dinani vha tshi khou imisa tshiendedzi tshavho afha fhasi ha tshifhato itshi, Lañani u khou di vha vhona zwawe.

A tshi posa matu a vhona vha tshi khou vula buthu, vha bvisa zwine vha bvisa vha tshi vhe fhasi. Vho no fhedza vha putedza tshiñwe tshithu tshe vha vha vho fara. Musi vho no tshi putedza, tsha lidza muludzi, we wari u lila mavhone a taidza. U ralo zwa amba uri tshiendedzi tsho dilodela nga tshone tshine. 10

U fhedza Vho-Dinani vha doba mihwalo yavho, vha mbo di livha munangoni wa tshifhato tshenetshi. Lañani a tshi vhona vho livha munangoni, a mbo di divha zwauri ndi hone vhe ndilani ya u da heneffa hune a vha hone. Khathihi fhedzi a pfa mbilu yo ya mutanani. A vula fasitere, a humbula u fhufha. A tshi kala a wana fhasi hu si fhano tsini. A fhufha hu do vha na u fhufhela lufuni. Ndi heneffa hune a do devhekana dethelo vhuluvhi wa wana ho hasekana. 15

- 4.1.1 Bulani Yunivesithi ye Lañani a vha a tshi dzhena khayo? (1)
- 4.1.2 Zwifhañto zwa Yunivesithi zwe vha zwi zwifhañto de? Fhindulani nga mbuno MBILI. (2)
- 4.1.3 Mafhundo e na vhala a khou bvelela nga tshifhinga tshifhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.1.4 Talutshedzani vhudipfi ha Neani musi a tshi vhona munna wawe Vho Dinani ni dovhe ni tikedze phindulo yanu. (2)
- 4.1.5 Neani phambano vhukati ha Vho Dinani na mufumakadzi wavho Neani malugana na vhuñifari. (2)
- 4.1.6 Mafhundo e na vhala a tana tshipida tshifhio tsha puloto, Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.1.7 U ya nga nganeapfufhi iyi talutshedzani zwe Lañani a ita hu u lingedza u dzumbama Vho Dinani? (2)
- 4.1.8 Thasululo ya nganeapfufhi iyi ni vhona yo bveledzwa zwavhuñi naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.1.9 Ni vhona zwe zwa bvelela kha nganeapfufhi iyi zwi tshi itea vhushtiloni naa? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno THARU. (3)

4.2 'NDI A PUÑEDZA HA ITEA ÐEMBE' – NA Milubi

TSHIBVELEDZWA TSHA F

Zwothe zwe thoma sa madze. Havha Vho-Gideon Dimbalala vho do vhudza mufumakadzi Vho-Narina zwauri vhone vha khou ya miñanganoni ngeyo-ngeyo.

Vhari arali hu u vhuya vha do vhuya nga Swondaha. Mufumakadzi ndi u vhalongela zwothe zwe fanelaho. Nangoho vhañla vha dzhena goloini vha ditutshela. 5

Vho-Gideon Dimbalala vho vha vho no nwa maitele a no nga ha fushi kha hoyu mufumakadzi wavho. Itali muthu arali o no vha na peta a sa hangi na luthihi. Narina o do dina u ita zwa u dikonanya na uña mufumakadzi Nora we avha a sa fhiri muthu. Hoñhe na hu sa iwi ene o vha a tshi ya. Nowa dzothe dzi re na vhuhali na dze dza vha dzi si na dzo vha dzi tshi dihwa ngae. Mulenzhe wa Nora avha Vho-Narina vho vha vho tou doba tshoñhe. Mulilo wa mbava itali u sa orwi. 10

Vho-Gideon Dimbalala vho ri u ḫuwa sa zwe vha ambisa zwone, vha swika ngei lonzhi Siawovhea vha vhidzisa zwikotikozi zwavho. Vha endela u nwa dinani ya muthu vha sa vhuyi vha i vhona. Vha ri u fhedza zwe vha vha vho vhea phanda havho vha mbo di vhidzisa zwinwe. Ha ri ho no swa na ḫuvha lo no swifhala, vha humbelā mune wa lonzhi zwauri vha sie goloi yavho hanefho. Vha ri vha do da vha i dzhia nga li tevhelaho.

15

- 4.2.1 Bulani he Vho-Dimbalala vha vha vha tshi khou ya hone? (I)
- 4.2.2 Neani dzina la mufumakadzi wa Vho-Dimbalala. (I)
- 4.2.3 Ndi zwifhio zwi sumbedzaho uri mufumakadzi wavho o vha ḫogomela? (2)
- 4.2.4 Mafhungo e na vhala a tana vhudipfi vhufhio ha Vho-Dimbalala? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.2.5 Nora o shela mulenzhe nga ndila ifhio kha vhudifari ha mufumakadzi wa Vho-Dimbalala? (2)
- 4.2.6 Ndi maitele afhio e Vho-Dimbalala vha vha vho no a guda nga mufumakadzi wavho? (2)
- 4.2.7 Muniwali o kona naa u bveledza thoho ya mafhungo? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.2.8 Thero ya nganeapfufhi iyi ndi ifhio? (2)
- 4.2.9 Arali no vha ni na shaka li re na vhudifari vhu no nga ha Vho Narina, no vha ni tshi do li eletshedza zwifhio no sedza vhudifari halo. (3)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

Kha khethekanyo iyi, mbudziso dzo vhudziswa dzi tshi bva kha ZWIRENDO zwi tevhelaho:

- 'NDUNI DZA RDP' – TN Pholi
- 'THINGOTHENDELEKI' – TN Pholi

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dzi no bva kha mafhuno a bugu e na ɻewa, MBUDZISO 5.1 na MBUDZISO 5.2.

MBUDZISO 5

5.1 Vhalani TSHIRENDO tshi tevhelaho nga vhusedzi uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaɻu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

NDUNI DZA RDP – TN Pholi

- 1 Maɻo o vhona ndi kule nda kungea,
- 2 Tsini-tsini nda sendela,
- 3 Muhumbulo wo pika u fushea,
- 4 Nda sendelesa nda tovhowa.

- 5 Nd̄u dzavhuði mafasit̄ere mabuli,
- 6 Mbondo dzo kunaho dzo dona kavhili,
- 7 Mivhala i kungaho i ɻengisa u sedza,
- 8 Thanga dzo fulelwaho, fhasi malege o awela.

- 9 Zwitaraða zwo shanduka mabunga,
- 10 Milambwana i elaho wa nwa u a golola,
- 11 Dzo faho mmbwa haya hadzo ndi heneffo,
- 12 Vhadzadze a vhana mashika vha posa.

- 13 Nnd̄u dza RDP vhadzuli vhadzo,
- 14 Namusi ndi vhano, matshelo ndi avho,
- 15 Ndevhe u dzinga ho ðala,
- 16 Zwilidzo u ðala, miungo phosho zwo hudza.

- 17 Vhana na vhokhotsi vha gekhana khoroni,
- 18 Vhaiwe vha tshi dzhena, vhaiwe vha tshi bva,
- 19 Zwiñengisaho zweðhe fhano ndi hone haya,
- 20 Vhathu vho shanduka zwipuka nga husili.

21	Vhahashu, nndu dze na newa,
22	Tondani, kunakisani ni fushe vhafhi,
23	Shandukani, vhuthu na vhudele zwi vhe zwañu
24	Nduni dza RDP fhaña.

- 5.1.1 Bulani dzina la figara ya muambo i re kha mutaladzi wa 3. (1)
- 5.1.2 Kha ndima 2 ndi zwifhio ZWIRARU zwine murendi a ri a two ngo dzula zwavhuđi nduni dza RDP? (3)
- 5.1.3 Nwalani zwithu ZWIVHILI zwi no poswa milambwanani i no wanala nduni dza RDP. (2)
- 5.1.4 Neani tshikimu tsha raimi tsha ndima ya 1. (2)
- 5.1.5 Mutualadzi 9 u bvisela zwifhio khagala tshirendoni itshi? (2)
- 5.1.6 U ya nga ndima ya 3, vhadzuli vha nduni dza RDP vha na mvumbode? (2)
- 5.1.7 Muhumbulo muhulwane wa itshi tshirendo ndi ufhio? (2)
- 5.1.8 Tshirendo itshi ndi tsha lushaka lufhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 5.1.9 Inwi ni nga takalela u dzula nduni dzi no khou ambiwa tshirendoni itshi? Tikedzani phindulo yanu. (2)

NA

5.2 Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

THINGOTHENDELEKI – TN Pholi

1 Ndi vhangana we wa vha leludzela vha takala?
2 Ndi hungana he wa hu leludzela ra pembela?
3 U fha^{ta} hafha, wa thutha hafho.

4 U t^{av}hanya sa lupenyo vhai!
5 Tshilengo a si tshau,
6 Tshikolo ndo kundiswa nga iwe,
7 Mushumoni ndo thathiswa nga iwe,
8 Mbingano yanga yo pfuvhiswa nga iwe,
9 Thingothendeleki, iwe mutendeleki.

10 Mit^{od}zi yanga namusi khei,
11 A u i sedzi, u dzula wo fulela,
12 U khou di thutha ha thuthea.
13 U khou di fha^{ta} ha fha^{te}a,
14 Thingothendeleki, vhabebi vhau vha ngafhi?
15 Mmbudze, ndi vha vhudze vha tevhele riwana wavho.

- 5.2.1 Topolani tshiga tsho imelaho u t^{av}hanya afho tshirendoni. (1)
- 5.2.2 U ya nga tshirendo itshi, hu na he lu^tingothendeleki lwa thithisa murendi hone. Lwo mu thithisa kha zwifhio ZWIRARU? (3)
- 5.2.3 Murendi u ambanu nga mutaladzi wa 5? (2)
- 5.2.4 Kha tshirendo itshi murendi o lila? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 5.2.5 Mitaladzi ya 12 na 13 i bvisela zwifhio khagala? (2)
- 5.2.6 Kha mutaladzi wa 14 murendi o shumisa mbudziso ya rithoriki. Inwi neani mushumo wayo. (2)
- 5.2.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
Ipfi 'vhabebi' kha itshi tshirendo lo imela ...
A mme na khotsi vha thingothendeleki.
B vha rengisaho thingothendeleki.
C vho sikaho thingothendeleki.
D vho rengaho thingothendeleki. (1)

- 5.2.8 Mutevhetsindo wa itsi tshirendo u ḫutuwedza vhuđipfi vhufhio kha murendi? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 5.2.9 Inwi ni a tikedza muhumbulo wa uri ḫingothendeleki dzi humiselwe ha vhabebi vhadzo? Tikedzani phindulo yañu. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 35
MARAGAGUTE: 70